

KUR'AN'A GÖRE İNSAN'IN İYİLİK VE KÖTÜLÜK KARŞISINDA TAVRI**THE ATTITUDE OF THE HUMAN BEING AGAINST GOOD AND EVIL ACCORDING
TO THE QUR'AN****Yrd.Doç.Dr. Fikret GEDİKLİ**

Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Muş/Türkiye

ÖZET

Bu makale, nüzul döneminde kimi yerde belli bir kimliği, kimi yerde de insanlığını ifade eden “insan” ın gerek dini, gerek sosyal, gerekse de bireysel alanlarda iyilik ve kötülük karşısındaki tutum ve davranışı ile buna yönelik Kur’an’ın verdiği cevapları inceleyecektir. İnceleme, tutum ya da davranışı ortaya koyan karakterin tarihsel kimliğini belirlemeden daha çok, bu karakter veya kimliğin iyilik veya kötülük; fakirlik veya zenginlik; mutluluk veya mutsuzluk durumları karşısındaki tutumu ve davranışı ile bu bağlamda Yüce Allah ile olan ilişkisinin niteliği hakkında olacaktır. Bu da Kur’an’ın konuya ilişkin genel hükümlerinden daha çok, bu çalışmanın konusu olabileceğini düşündüğümüz ve somut olarak Kur’an’ın zikretmiş olduğu anlatımları üzerinden yapılacaktır. Bu anlamda makale, kimi yerde belli bir kimliğe ve kişiliğe atıfta bulunsa da, Kur’an’ın bahsi geçen konulara ilişkin anlatımlarında merkezi bir karakter ve birey yapısı olarak ifadesini bulan “insan” ın belli olaylar ve durumlar karşısındaki kimi çelişkilerine ve tutarsızlıklarına vurgu yaparak Yüce Allah’ın “insan” dan beklediği davranışın mahiyetini tanıtmayı ve Kur’an’ın önerileri doğrultusunda bunu analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: İyilik, Kötülük, Nankörlük, Tutum, Davranış.

ABSTRACT

This article will examine the answers of the Qur'an about the human attitudes and behavior towards goodness and evil in religious, social, and individual areas in the period during which the Qur'an was sent, in some places a certain identity, in some places. This review will be about the attitude and behavior of this character in good or evil; poverty or wealth; attitudes and behaviors towards happiness or unhappiness and the nature of the relationship with God rather than defining the character's historical identity. This will be passages that we think that this study might be the subject and the Qur'an mentions in concrete terms rather than the general provisions of the Qur'an. In this sense article aims to emphasize some contradictions and inconsistencies of “human” expressed in the Qur'anic narrations of these subjects as a central character and individual in some certain events and situations, even if it has a certain identity and personality in some places and aims to introduce the nature of the behavior expected from “human” by Almighty Allah and aims to analyze in the direction of the Qur'an's proposals.

Key Words: Goodness, Evil, Ungratefulness, Attitude, Behavior.

1. GİRİŞ

Kur’ân-ı Kerîm gerek Hz. Peygamber dönemine ilişkin gerekse onun tevhid mücadelesine yönelik olarak kimi zaman destek ve azmini kuvvetlendirmek için, kimi zaman sorulan sorulara cevap olarak; kimi zaman da Yüce Allah’ın, olguların algılanıp anlaşılmasında, maddi vakıalara ilişkin hususların özüne vakıf olunmasında temel dayanak işlevi görmelerinden ötürü o günün sosyal dünyası ve birey davranışlarıyla ilgili bazı aktarımlarda bulunmaktadır. Bu aktarımların, birey ve toplumun varoluş aşamalarının her döneminde önemli rol oynadığından, merkezi bir referans çerçevesi oluşturduğunu ifade edebiliriz. Bu anlamda Kur’an’ın nüzul döneminde, birey ve toplumun ilgili haline mutabık zikrettiği pek çok ilahi mesaj, farklı kimliklere işaret eden “insan” ın tutumu ve davranışı; sosyal durumlar ve karşılıklı etkileşimler bağlamında da sözel kategorilerini ifade eden söylem ve diyalogları üzerinden aktarılmaktadır. Anlaşılabilir ve algılanabilir özelliklere sahip gerçek sosyal ortamların yer aldığı bir dünyada yaşamını sürdüren “insan” ın hem Yüce Allah ile olan ilişki biçimini hem de başkaları ile olan münasebetlerini içeren Kur’an’daki bu aktarımlar, onun davranışını ve eylemlerini zihnî faaliyet alanlarını anlamlandırmada; tutum ve davranışlarının referans çerçevesini tayin

etmede ve düşünce geleneğini anlama çabalarının ağırlığını tespit etmede önemli katkılar sunduğu muhakkaktır.

Kur'an'ın hem nüzul dönemini, hem de ilgili bazı tarihsel dönemlere ilişkin "insan" in dil ve düşünce dünyasını; inanış ve davranış geleneğini; çevre ve sosyal dinamikleriyle realitelerini anlamaya yönelik bir gayretin, evvel emirde Kur'an'da va'zedilen bilgilerin dinî bir kavrayışla tefsir kaynaklarının kayıtları da dikkate alınarak yapılacak değerlendirme çabalarına ciddi katkılar sunabileceği ifade edilebilir. Değil mi ki Kur'an insanlar için bir hidayet ve öğüt kaynağıdır (Âli-İmran 3/138), Bu hidayet ve öğüt kaynağını anlama da, Kur'an da anlatılan "insan" in tutum, davranış ve inanış biçimini analiz edebilme çabalarının da böyle bir amaca katkı sunabileceğinden söz edilebilir.

Sonuç olarak inanç, tutum, davranış, dil ve üslup özelliklerine atfla Yüce Allah'ın "insan" a ilişkin yargı ve değerlendirmeleri ile edimlerini ifâya zemin oluşturan sosyolojik yapı hakkındaki hükümleri, "insan" in hem davranışlarına hem de nasıl bir sosyolojik zeminde ilişkisini sürdürdüğüne yönelik bilgi ve kanaat sahibi olma imkânı verebilir.

2. İNSAN'IN İYİLİK VE KÖTÜLÜK KARŞISINDA TAVRI

Din' in kaynağı ve hidayet rehberi olan Kur'an-ı Kerim, ilahi mesajları insanlara aktarırken onların hayatlarında karşılaşmış oldukları belli durumlar karşısında takındıkları tavır, tutum ve davranışlarından; onların belli durumlara yönelik yaklaşım biçimlerinden ve bu durumlara ilişkin Yüce Allah ile olan ahlaki ilişkilerinin bir nevi turnusolu ifade ve davranışlarına yer vermektedir. Bunlardan söz ederken Yüce Allah, insanların denizdeki seyahatlerinde boğulma ve benzeri felaket türünden bir sıkıntı ile karşılaştıklarında, kendisi dışında taptıklarının kaybolup gittiğini, (İsra, 17/67) bu durumda insanın puta, güneşe, aya, meleğe ve gemilere yönelmeyip sadece kendisine yöneldiğini ve kendisinden yardım istendiğini; ancak, kendilerini denizde boğulmaktan ya da benzeri tehlikelerden kurtarıp karaya çıkardığında da, iman ve ihlastan yüz çevirdiklerini ifade eder. Bu hal insanın, sıkıntı anında O'nun rahmetine ve merhametine; rahatlık ve huzur anında ise O' ndan başkasına yönelip tutunması ve nimetlerine nankör oluşu ile açıklanır. (er-Razi, Trz: XXI/371) Ayetteki 'insan' lafzının kâfir insanı kastettiği ifade edildiği gibi, cins bir lafız olarak Yüce Allah'ın nimetlerine nankörlük eden tüm insanları kapsadığı da belirtilmiştir. (el-Kurtubî, 1408/1988; X/291)

Yüce Allah, Hac suresinin onbirinci ayetinde insanlardan kimilerinin kendisine yalnız bir yönden, yani şartlı kulluk ettiklerini; dolayısıyla kendilerine bir iyilik dokunduğunda buna pek memnun olduklarını, herhangi bir musibete uğradıklarında ise çehrelerinin değiştiğini, sonuç olarak böylesi kişilerin dünyalarını da ahiretlerini de kaybetmiş olduklarını; bunun da tartışma götürmez bir kayıp olduğunu ifade etmektedir. (Taberî, 1968: XXIII/575-576) Bu ayete ilişkin farklı rivayetler olmakla beraber (er-Râzî, Trz: XXIII, 206-207) Kelbî (50/672) ayetin, hicret edip Medine'ye Hz. Peygamber' in yanına gelen, maddi ve ailevî durumu çok iyi olan bedevi bir Arap hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Medine' de bu kişinin başına bir felaket geldiğini malını mülkünü kaybettiğini, aile düzeninin bozulduğunu; o kadar ki sadaka veremeyecek duruma düştüğünü; bu durumu müteakip de dinden döndüğü ifade etmiştir. Kaynaklara göre İbn Abbas, Sa'id b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî, Mücâhid ve Katade'nin de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. (Taberî, 1968: XXIII/575; er-Râzî, Trz: XXIII, 206-207) Ayrıca "insan darlık zamanında da geniş zamanında da Allah'a şükrederse, herhangi bir şarta bağlı kulluk söz konusu olmayacaktır" diyen Hasan-ı Basrî, böyle davranmayan kişilerin münâfik olduğundan bahseder. (Beğavî, 1995: X/368; er-Razi, Trz: XXIII/208) Ancak ayette bahsi geçen "insan" in ister bedevi Arap, ister münafik olsun ortaya koyduğu eylem, kulluğu maddi refah ve aile düzeninin bozulmama şartıyla yürütmek istemesidir. Durumun böyle olması halinde, Allah'a kulluk etmekten hoşnut olmakla, aksi durumda Allah'a kul olmak şöyle dursun O' nun bu duruma ilişkin yargısını sorgulayıp son kertede dinden dönme cüretini gösterebilmekle sonuçlanan bu tutum ve davranışın Kur'an tarafından kabul görmediği açıktır. Ayet hakkında farklı rivayetlerin olduğuna dikkat çektiğimiz hususların tamamında da yorumların, şahısların kim olduklarından daha çok, tutum ve davranışlarının makbul olmadığı konusunda ittifak ettiğine dikkat çekmek gerekir.

Kur'an "İnsan, iyi şeyleri istemekten usanmaz; başına bir kötülük geldiğinde ise büsbütün ümitsiz ve karamsardır. Uğradığı bir sıkıntıdan sonra ona tarafımızdan bir nimet tattırsak mutlaka şöyle diyecektir: "Bu benim hakkımdır; ayrıca kıyametin kopacağını sanmıyorum ama dönüp rabbime varacak olsam bile, O'nun huzurunda benim için güzel şeyler bulunduğundan eminim." Biz, inkâra sapanlara neler yaptıklarını mutlaka açık seçik bildireceğiz ve onlara kesinlikle ağır bir azap tattıracağız! Ne zaman insanoğluna bir lütufta bulunsak arkasını dönüp uzaklaşır; başına bir kötülük geldiğinde de uzun uzadıya yalvarıp yakarır." buyurmaktadır. (Fussilet, 41/51) Ayette geçen "insan" in kâfir insan olduğu (Mukâtil, Trz: III/203; Taberî, 1968: XXI/490;

Hâzin, Trz: V/355; Mâverdî, trz: IV/59; Beğavî, 1995: VII/178) bununda Velid b. Muğire, Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia veya Umeyye b. Halef olduğu rivayet edilmiştir. (Sa'lebî, 2002: III/71; Hâzin, Trz: V/355) Yine buradaki "insan" in cins bir isim olduğu, (et-Tantavî, Cevherî, Trz: I/3749) Kureyş'in kafirleri hakkında nazil olduğu hatta bazı mü'minleri de kapsadığı ifade edilmiştir. (İbn. Atiyye, 2001: VI/38) Ayette geçen "insan" in kimliğinin tespiti, yani kime delalet ettiğinin vüzûha kavuşması, ayette anlatılan tutum ve davranışın niteliğinin anlaşılabilmesinin asal koşulu olmadığını ifade edebiliriz. Oysa ayette geçen tutum ve davranışın niteliğine yönelik olarak, dünyevî menfaatler karşısında aşırı ihtiras sahibi olmanın; belâ ve musibetler karşısında karamsarlığa kapılmanın; herhangi bir sıkıntıdan sonra bolluğa ve rahata kavuşmayı da Allah'ın bir ihsanı olarak görmeyerek buna yönelik teşekkür duygularını arzetmek yerine, buna layık bir kişi olması hasebiyle Allah'ın kendisini ödüllendirdiğini ifade etmenin ve buna yönelik tutum ve tavır geliştirmenin, Yüce Allah nezdinde makbul bir tutum ve davranış olmadığını ifade edebilmenin ön koşulu, ayette geçen "insan" kelimesinin medlûlünün tespitini müteakiben yapılması gereken bir işlem olmasa gerektir.

Öte yandan Yüce Allah, "İnsan başına zararlı bir şey geldiğinde yan üstü yatarken veya otururken ya da ayakta iken hemen bize dua etmeye koyulur; onu zararlı durumundan kurtardığımızda ise -sanki başına gelen zararı gidermeye bizi çağırıp yalvarmamış gibi- inkârcılığa dönüp yoluna devam eder; haddi aşanlara işte bu şekilde yaptıkları güzel görünmektedir." buyurmaktadır. (Yûnus 10/12) Başına kötü bir şey gelen insan, fazla dua eder ve bu duasındaki gayreti daha fazladır. Bundan sonra oturan, daha sonra da ayakta olan gelmektedir. "İnsana bir sıkıntı ve zorluk dokunduğu zaman" ifadesinde sözü edilen "insan" dan kastın, kâfir insan; bir diğer görüşe göre de kastın, müşrik olan Ebu Huzeyfe b. el-Muğire olduğu söylenmiştir. (el-Kurtubî, 1408/1988; VIII/317) Müfessir Kurtubî' ye göre, bu kişi, muvahhid fakat iyiliklerine günahı da karıştıran çoğu kimsenin niteliğini yansıtmaktadır. Böyle bir kimse sıkıntı ve zorluklarını aştığında önceki ma'siyetlerini işlemeye devam eder. Bu bakımdan ayet, kâfir olanı da olmayanı da kapsamına almaktadır.(el-Kurtubî, 1408/1988; VIII/317) Yine aynı Sure' nin yirmibirinci ayetinde Yüce Allah, kendilerine dokunan kıtlık ve hastalık gibi bir sıkıntıdan sonra insanlara bir rahmet ve esenlik tattırdığında, âyet ve işaretleri hakkında onların hile ve tuzaklarının var olmasından; karada ve denizde yol alıp ilerlemesini sağlayanın kendisi olduğundan; gemide buldukları sırada, güzel bir rüzgârla gemilerin onları kaydırıp götürdüğü ve bu vesileyle sevinç içinde oldukları bir sırada onları bir fırtınanın yakalayıp üzerlerine her taraftan dev dalgaların gelmeye başlayıp, kuşatıldıklarını zannettikleri esnada, şayet kendilerini bu felâketten kurtarırsa, yemin ederek kendisine şükredenlerden olacaklarından, din ve ibadeti yalnız O'na özgü kılarak kendisine dua edeceklerinden; ancak kendisinin onları kurtardığında ise buldukları yerde hak ve hukuk tanımaz olduklarından; neticede bu hak ve hukuk tanımayışlarının kendi zararlarına olacağından bahsetmektedir. (Mâverdî, trz: II/429) Ayette geçen insanlardan maksadın Mekkelî kafirler olduğu ifade edilmiştir. (Mâtürîdî, 2005: VI/26; el-Kurtubî, 1408/1988; VIII/317) Yine ayette yer alan "Allah'a mahsus işaretler, deliller üzerinde tuzak kurmak" dan maksadın ise, ayette zikredildiği gibi Yüce Allah'ın müşrikleri bir lütuf olarak sıkıntıdan kurtardığı, böylece onlara varlık ve birliğin işaretini verdiği halde bu ihsanın putlardan geldiğini ifade etmek, sıkıştıklarında Allah'a sığınıp bir daha kötülük yapmayacaklarına söz verdikleri halde O'nun yardımıyla selâmete çıkınca yine haksızlık ve günahkârlık yoluna sapmak" olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında "onların hile ve tuzaklarının var olmasından" maksadın ise Ebu Süfyan'ın, Hz. Peygamber'in bedduası sebebiyle artık yağmur yağmaz olduğundan, kendilerine yağmur yağdırılmasını istemesi ve bunu sağlaması durumunda da kendisini tasdik edeceklerini söylemesi üzerine Hz. Peygamber'in duası dolayısıyla yağmur yağmasına rağmen iman etmeyişleri, olduğu da ifade edilmektedir. (el-Kurtubî, 1408/1988: VIII/324-325) Dolayısıyla ayetlerde, Mekkelî müşriklerin bu tutum ve davranışlarının Yüce Allah nezdinde makbul olmadığı ve bunun nankörlüğe tekabül ettiğinin tespitini yapabilmek, evvel emirde ayette geçen "insanlar" dan maksadın Mekkelî müşrikler olduğunu tespit edebilme koşuluna bağlı değildir. Diğer bir deyişle ayette geçen "insanlar" la kastedilenin Mekkelî müşrikler olduğu bilgisini elde etmek, davranışın var olan niteliğini değiştirmemektedir. Ayette anlatılan tutum ve davranış hangi özne üzerinden anlatılırsa anlatılsın, bahsi geçen davranış Yüce Allah tarafından övülen bir davranışsa makbul; zemmedilen bir davranışsa makbul olmayan bir davranıştır. Kabih, çirkinlik yani makbul olmama hali, bazı yönlerden zemmin hak edilmesini gerektiren şeyi ifade eder. (Aytepe, 2014: 367) Elbette ki olayın vuku bulduğu zamandaki bir olayın öznesi ya da nesnesi konumunda olanın kimliğinin tespitine yönelik rivayet bilgisinin, Kur'an'ı ve tarihi olayları anlama da katkısının olmadığı düşünülemez; ancak bu katkının olmaması ya da bu katkının şüphe marjı taşıması durumunda da bahsi geçen tutum ve davranışın niteliğinin anlaşılabilir olduğu ya da eksik anlaşılabilirliği iddia edilemez kanaatindeyiz.

Başka bir ayette Yüce Allah, "Görmez misin, varlığının kanıtlarından bir kısmını size göstereyim diye denizde gemiler Allah'ın lütfuyla nasıl yüzüp gidiyor! Bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için açık işaretler vardır. Dalgalar onları koyu gölgeler gibi sardığında dini Allah'a özgü kılarak O'na yakarlar; Allah

kendilerini sağ salım karaya çıkardığında ise içlerinden bir kısmı ortada kalır. Hıyanete gömülmüş nankörler topluluğundan başkası âyetlerimizi inkâr etmez.” buyurmaktadır. (Lokman 31/31-32) Ayette geçen “ortada kalmak” küfürde orta yolu tutmak demektir. (er-Razi, Trz: XXV/132) Nankörlerin inkârı ise bilerek inkâr etmek demektir. (Taberî, 1968: XX/155-156; er-Razi, Trz: XXV/132) Müfessir Derveze ise, bu ayetlere ilişkin şu yorumu yapmaktadır: Ayette gemilerin, denizler üzerindeki seyrine, kâinat kanunlarından birine dikkat çekmek amacı ile bir soru vardır. Burada, insanlara Allah'ın kâinattaki ayet ve eserlerini görme fırsatını vermek açısından pek çok nimetleri söz konusudur ve bu nimetler, O'nun azametini ve kudretine şahadet etmektedir. Bunu ise ancak, kendisinin koyduğu sınırlar içerisinde sabr eden ve O'nun nimetine şükreden idrak edebilir. Ayette denizde yolculuk yapan bazı insanların durumuna da vurgu vardır. Dalgalar, üstlerinde kara gölgeler gibi büyüdüğünde, bu durumun kendileri için kaçınılmaz bir felaket olduğunu anladıkları esnada insan Din'i yalnızca O'na has kılarak, gönülden bir yakarıyla Allah'a dua ederler. Yüce Allah kendilerini bu kaçınılmaz felaketten kurtarıp karaya çıkardığında, onlardan bazıları Allah'a verdiği sözlerinde durur; bazıları da sözlerinden cayar ve ihanet ederler. İşte bu, nankör ve sözünü tutmayanların tutum ve davranışdır. (Derveze, 1383: IV/261) Ayet'in Mekke'nin fethinde deniz yoluyla Mekke'den kaçan; kaçısı esnasında da denizde tehlikeyle karşılaşan, Allah'a, kendisini kurtarırsa iman edeceği sözünü veren; Yüce Allah'ın kendisini kurtarması üzerine de iman eden İkrime b. Ebi Cehl hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Diğer bir rivayette de bazı Mekkeliler' in deniz yoluyla geziye çıktıkları esnada tehlikeyle karşılaşınca, yalnız Allah'a yalvardıkları ve sözlerinde duracaklarına dair söz vermeleri; ya da Hz. Peygamber' in nübüvvetine iman edeceklerini söylemeleri, üzerine nazil olduğunun da ihtimal dâhilinde olabileceği söylenmiştir. (Derveze, 1383: IV/261-262) Başka bir ayette de, insanın denizde başınıza bir musibet geldiğinde, kendisinden başka bütün yalvarılanların kaybolup gittiğinden Yüce Allah'ın kendisini kurtarıp karaya çıkardığında yine eski hallerine döneceklerinden ve insanın çok nankör olduğundan bahsetmektedir. (İsra 17/67) Buradaki insan cins bir isim olup bütün kâfirler kastedilmektedir. (Sa'lebî, 2002: II/389)

Zümer Suresi'nde ise Yüce Allah, “insanın başına bir sıkıntı geldiğinde kendisine yönelip yalvardığından; sonra rabbi ona katından bir nimet verince, daha önce yalvardığını unutarak yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşmaya başladığından” bahseder. (ez-Zümer, 39/8) Ayette bahsi geçen insanın kafir Ebu Huzeife bin Muğire bin Abdillah el Mahzumî olduğu rivayet edilmiştir. (Mukâtil, Trz: III/166; el-Kurtubî, 1408/1988: XV/237; Neseî, 1984: III/224) Dolayısıyla verilen ayetler, haklarında olduğu ifade edilen rivayetlerden bağımsız olarak düşünüldüğünde dahi, tehlike ya da sıkıntı anında Allah'ı tanıyıp O'na yalvarmak; tehlike ya da sıkıntıdan kurtulunca da onu tanımamanın nankörlük olduğunu; netice itibarıyla böylesi tutum ve davranışın mümin davranışı olamayacağını anlamak, evvel emirde ayetlerde kastedilen muhatabın kim olduğunu belirleme şartına bağlı olmadığını söyleyebiliriz. Son tahlilde bahsi geçen ayetlerde Yüce Allah'ın zemmettiği tutum ve davranışlar, ister kâfir, ister münafık, isterse mü'min bir kimlik tarafından ortaya konulsun, her bir kimliğin tutum ve davranışın sonucuna yönelik sorumluluğunun olduğunu ifade edebiliriz.

“Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile! Kendilerine bir iyilik dokunsa “Bu Allah'tan” derler, başlarına bir kötülük gelince de “Bu senden” derler. “Hepsi Allah'tandır” de. Ne oldu bu adamlara ki bir türlü sözü anlayamıyorlar!” (en-Nisa, 4/78) ayetiyle ilgili olarak ise Kurtubî şu yorumu yapmaktadır: “İbn. Abbas'ın rivayetine göre, burada hitap, her ne kadar münafıklar yahut zayıf imanlı mü'minlere yönelik ise de, hitap umûmîdir. Zira bu münafıklar ve zayıf imanlı müminler: ‘Bizi yakın bir süreye kadar geciktirmeli değil miydin.’ (en-Nisâ 4/77) yani ‘ecellerimizle ölünceye kadar bizi belli bir süre ertelemeli değil miydin’ demişlerdi. Bununla beraber ayetin, münafıklar hakkında olması daha uygun görünmektedir; zira münafıklar, Uhud'da şehit olanlarla ilgili olarak: ‘Yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi.’ (Âl-i İmran 3/156) demişlerdi. İşte yüce Allah, onların bu sözlerine: ‘Nerede olursanız ölüm sizi bulacaktır. Yüksek kaleler içinde olsanız bile’ diye cevap vermektedir.” (el-Kurtubî, 1408/1988: V/284) Müteakip ayette ise, “Sana gelen iyilik Allah'tan, başına gelen kötülük ise nefsendir.” (en-Nisa, 4/79) ifadesi yer almaktadır; ancak bu cümlenin kim tarafından ifade edildiği Kur'an'da açıkça ifade edilmemektedir. Bu ayete ilişkin olarak da Kurtubî, Süddî'nin (127/745) şu yorumunu aktarmaktadır: “Ey Muhammed, sana gelen bolluk, verimlilik, sağlık ve esenlik, Allah'ın sana olan lütuf ve ihsanı ile olmaktadır. Sana isabet eden kuraklık ve sıkıntı da, işlemiş olduğun ve bundan dolayı da cezaya müstahak olduğun bir günah sebebiyledir.” Burada hitap Hz. Peygamber'e olmakla birlikte maksat onun ümmetidir. Yani, ‘ey insanlar, sizi gelip bulan bolluk ve geniş rızık, Allah'ın size olan nimetindedir. Size gelip çatan kuraklık ve darlık da kendinizdendir. Yani sizin işlemiş olduğunuz günahlar dolayısıyladır.’ Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ‘Ey Peygamber, kadınları boşadığınızda...’ (et-Talâk, 65/1) Dolayısıyla burada hitap Hz. Peygamber'e olmakla birlikte maksat onun ümmetidir. (el-Kurtubî, 1408/1988: V/284) Diğer bir yoruma ilişkin olarak da şöyle bir aktarımda bulunmaktadır: Burada hitap insanadır ve insan cinsi kastedilmektedir.

Yüce Allah'ın; “Asra yemin olsun, şüphesiz insan ziyandadır” (el-Asr, 103/1-2) buyruğunda olduğu gibi. Yani mana, “şüphesiz insan ziyan içerisindedir” demektir. Nitekim bundan sonra da insandan istisna yaparak, “iman edenler müstesna” buyurmuştur, İstisna, ya gruptan veya bir topluluktan yapılır. Bu tevile göre; “Sana gelen” buyruğu bir istinaf, yani yeni bir cümledir. İfadede, bir hazf olduğu ve bunun takdirinin: “demeyi sürdürürler veya derler” şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu takdirde ifade muttasıl olur ve anlamı da şöyledir: “Bu topluluğa ne oluyor ki, hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar da hala, sana gelen iyilik Allah’tan; başına gelen kötülük ise nefisindedir demeyi sürdürüyorlar.” (el-Kurtubî, 1408/1988: V/285) Bize göre de bu mana daha isabetlidir. Anlam böyle olunca, “Sana gelen iyilik Allah’tan; başına gelen kötülük ise nefisindedir.” demeyi sürdürenler münafıklar olsa gerektir. Bununla beraber şunu da belirtmemiz gerekir ki, sözü söyleyen ister münafıklar, isterse imanı zayıf Müslümanlar olsun, sonuç itibariyle ortaya konan tutum, davranış ve söylem biçimi, yani davranışın niteliği negatif bir içeriği ifade etmektedir.

Sonuç itibariyle Kur’ân, insanlar gerçeği anlasın, kendisinden ders ve ibret çıkarsın diye (es-Sad 38/29) çeşitli beyan ve üslup şekillerini kullandığını, bunları içeren ayetleri açıkladığını önemle vurgulamaktadır. (Ayetler için bkz: 6/46,65,105; 7/58; 17/41,89; 18/54; 20/113; 46/27; 25/50) Kur’an-ı Kerim’de insanın tutum, davranış ve söylem biçimleri üzerinden anlatılanların onların çevresiyle özellikle de insanlarla ve sosyal ilişkiler dünyasında etkileşimde buldukça oluştuğunu ifade etmemiz gerekir. Birey kimliğini ve kişiliğini oluşturan tutum ve davranışların büyük kısmının da bu etkileşimden arî olmadığını, aktarımını yapmaya çalıştığımız kimi ayetlere dair rivayet içeriklerinde de görmek mümkündür. Bununla beraber ayetlerde yer alan özellikle kâfir insanın tutum ve davranış biçimlerinin özünde, kendi düşünce doktrini istikametinde ortaya koyduğu eylemin, doğuracağı sonuç açısından bir muhasebesinin bulunmayışının olduğu ifade edilebilir. Bunun yanında kâfir davranışı üzerinden anlatılan tutum ve davranışın, Müslüman açısından da aynı bağlayıcılığının olduğunu; işlenmesi halinde o davranış ve tutuma ilişkin Yüce Allah’ın aynı hükmüne muhatap olunacağını da söylemek gerekir. Netice itibariyle müminin aynı tutum ve davranışı ortaya koyması halinde, o davranışın niteliği değişmeyecektir. Ahirete müteallik durumu ise en iyi bilen Allah’ tır.

3. SONUÇ

Kur’an-ı Kerim’in insanın iyi ya da kötü fiil ve/ya davranışlarına yönelik uhrevî bir karşılık belirlediği kendi beyanıyla sabittir. Bu karşılığın niteliği ise, yalın şekliyle, iyiliğe mükâfat, kötülüğe mücâzattır. Yani ya odur ki, Din’in belirlediği kural doğrultusunda hareket edilir bunun karşılığı alınır; ya da odur ki belirlenen kuralların hilafına hareket edilir ve bunun da sonucuyla karşılaşılır. Dolayısıyla her iki davranışın ortaya konulmasıyla, bu davranışların uhrevî karşılıkları arasında doğru bir orantının olduğundan söz edilebilir. Bu husus Kur’an-ı Kerim’de bazı yerde “kimin zerre kadar hayır yapmışsa onu göreceği; kimin de zerre kadar kötülük yapmışsa onu göreceği” (Zilzâl 99/7,8) gibi açık hükümlerle ifade edildiği gibi, kimi yerde de çalışmada ele alındığı örneklerde olduğu gibi, tarihsel karşılığını da perçinleyen somut davranış endeksleri ile “insan” dediği varlığın anlama becerisini gösteren, bunu açıklayan ve özetleyen davranış endeksleriyle ifade edilmiştir. Din ile kurduğu sorunlu ilişkisi ve peygamberle kurduğu sorunlu dili, aynı zamanda durduğu yere göre de bir seçkinci tavır geliştiren “insan” dediği sorunlu birey yapısını tanıtırken Kur’an, daha çok ilgili ortamdaki egemen kafir davranışı ve dili üzerinden örnekler sunduğuna işaret etmek gerekir.

Kur’an’da iyilik ve kötülük; bolluk ya da darlık veya belli bir durum karşısında tutum ve davranışını konu ettiği “insan”, kimi yerde bütün kâfirleri; kimi yerde sadece bir tek kâfiri kimi yerde de tümel bir anlamla “insanoğlu” nu kastettiği tefsir kaynaklarında ifade edilmektedir. Kur’an’ın “insan” dediği kimliğin ya da karakterin delalet ettiği ismin, kimi kastettiği hususunda tefsirlerde farklı yorumlar olsa da, konu ettiğimiz ve bu çalışmada hepsine veremediğimiz “insan” davranışından bahseden ayetler tek tek incelendiğinde kime, hangi karaktere ya da hangi kimlik özelliğine vurgu yaptığına dair genel bir bilgi elde etmek mümkündür. Bu ayetlerde bahsi geçen “insan” ın kim olduğuna dair rivayet ve tespit gayretleri ebetteki önemsiz değildir; ancak tespit edilmeye çalışılan kimliğin kime delalet ettiğinden çok, bahsi geçen durumlara karşı “insan” ın ortaya koyduğu davranışın bizatihi kendisinin daha önemli olduğunu ifade edebiliriz. Zira ortaya konan davranışın öznesi “kâfir insan” da olsa, tümel anlamda “insanoğlu” da olsa anlatılan davranışın kendisinin yani ilgili davranışın öznesi olan “insan” ın tutum ve davranışının asıl önemli olduğuna vurgu yapmamız gerekir. Bu önem ise yaşam serüveninde karşılaşmış olduğu iyilik ya da kötülük karşısında ilgili öznenin, iradesi doğrultusunda ortaya koyduğu niyet ve sergilediği tutum ve davranışlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ilgili ayetlerin ifade ettiği ya da kapsadığı anlam alanının takdirinde tartışma yoktur. Bununla beraber ilgili ayetlerde “insan” üzerinden anlatılan tutum ve davranışlar, ister kimliği belli “kafir insan”; ister tümel bir kavram olarak “insanoğlu” nu ifade etsin, bunlardan bağımsız olarak ilgili ayetlerin mesajlarına muhatap olan mümin açısından durum, Yüce Allah’ın, bahsi geçen “insan” davranışına ilişkin değer yargısına göre hareket

etmesidir. Yani mümin açısından evvel emirde önemli olan şey, “insan” öznesi üzerinden anlatılan tutum ve davranışın, Kur’an tarafından olumlanıp ya da olumlanmadığına yönelik tespiti yapılmasıdır. Bu noktada Kur’an’ da anlatılan tüm “insan” davranışlarının olumlanıp olumlanmadığına dair açık sarâhatin olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Şu kadar var ki, kapalılık ya da birden çok yaklaşımı içermeye hali, tefsir kaynaklarında da kayıtlı olduğu gibi, “insan” kelimesinin medlûlüne dairdir. Bunun da daha çok “insan” kelimesinin “insanoğlu” na mı yoksa belirli bir insana mı işaret ettiği; ya da kafir olduğunda ittifak edilip hangi kafir kimliğine delalet ettiği noktasında yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Yoksa “insan” üzerinden anlatılan tutum ve davranışın mahiyetine ilişkin bir tartışma söz konusu değildir.

Kur’an’ da “insan” ın darlık ve sıkıntılı zamanlarında Yüce Allah’ tan yardım istemesinin; bolluk ve sıkıntısız dönemlerinde ise Yüce Allah’ ı tanımamasının dayandığı zemine ilkesel olarak bakıldığında, tutum ve davranışındaki tutarsızlığına da işaret etmek gerekir; ancak bu tutarsızlığın ötesinde ilgili tutum ve davranışı açıklayabilmek için daha derinde ayrı bir problemin varlığından söz etmek gerekir. O da nankörlüktür. Tutarsızlığı da körükleyen onun bu nankörlüğüdür. Zira ilgili ayetlerde yer alan olgular üzerinden değerlendirme yapıldığında, “insan” ın kendisini ve çevresini var eden referans çerçevesinden beslendiğini söyleyebiliriz. Ancak iyilik karşısında gösterdiği tavra kıyasla ifade edilecek olursa, kötü ve sıkıntılı durumlar karşısında ciddi fikri tutarsızlıkların ve dalgalanmaların olduğu açıktır. Bu açıklık ise, bolluk ve sıkıntısız denilebilecek hallerde söylem düzeyinde nankörlüğü içeren sığ bir retorik; eylem düzeyinde ise ilkesiz ve faydacı bir tutum ve davranıştır. Büyük ölçüde o günkü sosyal alanın yapısını da işaret eden tutum ve davranış biçimlerinin, “insan” ın öznel ihtirası ve zihniyet örüntüsünü tanımlayan nankörlük düşüncesinden sökün ettiğine vurgu yapmak gerekir. Bu nankörlüğün ise İlahi buyruk ve ihsan karşısında “insan” ın kendi öznel düşünce ve inanç repertuarlarına gömülü bir vaziyette olmasından, Din’in önerdiği alternatif tutum ve davranışı üretmemesinden, kendi yaşam biçimine ve yaşam alanına aşırı bağlılıktan kopamamasından kaynaklandığını ifade edebiliriz.

Kur’an-Kerim’in “insan” üzerinden aktarımda bulunduğu bu ilahi mesajlar, anlatıldığı dönemin insanın davranış dünyasını açıklama yetiyor; ancak bu günümüz insanının davranış dünyasını açıklamaya yetmiyor değildir. Esasen toplumsal psikolojiyi yönlendiren kodların mekânsal değil, zihinsel olarak devam edebilme ihtimalinden dolayı, Kur’an’ ın mesajına muhatap her bir mümin için önemli olan, kimliğinden bağımsız olarak Kur’an’ da “insan” üzerinden anlatılan, tanımlanan ve tanımlandığı şekliyle de yapılması ya da yapılmaması istenen her bir tutum ve davranışın bağlayıcılığının farkına varabilmesidir.

KAYNAKÇA

- Aytepe, M. (2014). “Kelamcılarının Problemleri Ele Alışında ‘Çevre’ Unsurlarının Etkisi: Elem Problemi Örneği”, Kelam Araştırmaları, 12:(2), 363-374.
- Beğavî, Ebû Muhammed el –Huseyn b. Mes’ûd, (1995). Meâlîmû’t-Tenzîl, Beyrut: Dâru’l- Kütübi’l İlmiyye.
- Derveze, M. İzzet, (1383), et-Tefsîru’l-hadis, Kahire: Dâru İhyai’l-Kutubi’l-Arabiyye.
- Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed, (Trz.), Lubabu’t-Te’vil fi Maani’t-Tenzîl, Beyrut: Dâru’l- Kütübi’l İlmiyye.
- İbn. Aşur, Muhammed Tahir, (1984), Tefsîru’t- Tahrîr ve’t-Tenvîr”, Tunus: Dâru’t- Tunusiyye.
- İbn. Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlip, (2001). El-Muharreru’l-vecîz fi Tefsîri’l-Kitabi’l-Aziz, Beyrut: Dâru’l- Kütübi’l İlmiyye.
- İbn. Kesir, Ebu’l-Fida İsmail, (1388/1961). Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm, Beyrut: Dâru’l- Kütübi’l İlmiyye.
- el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, (1408/1988). el-Câmiu li Ahkami’l- Kur’an, Beyrut: Daru’l- Kütübi’l- İlmiyye,
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, (2005). Te’vîlatu’l-Kur’an, İstanbul.
- Mâverîdî, Ebu’l- Hasen Ali b. Muhammed, (Trz.). en-Nüket ve’l uyûn, Beyrut: Daru’l- Kütübi’l- İlmiyye.
- Mukâtil b.Süleyman, Ebûl- Hasen Mukâtil b.Süleyman el Ezdî, (Trz.). Tefsîru Mukâtil b.Süleyman, nşr. Abdullah Mahmud eş-Şahhâte, Beyrut: Dâru’l- Kütübi’l İlmiyye.
- en-Nesefî, Ebu’l-Berekât, Abdullah b. Ahmed, (1984), Tefsîru’n-Nesefî (el-Medârik), İstanbul: Dâru Kahraman.

Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, (2002). el-Keşf ve'l Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, (1414). Fethu'l –Kadîr, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

et-Taberî, Ebu Cafer İbn-i Cerir (1388/1968).Tah., Mahmut ve Ahmet Muhammed Şakir, Câmiu'l- Beyan an-Te'vîli'l- Kur'an, Mısır: Daru'l Mearif.

et-Tantavî, Cevheri, (Trz), el-Cevahir fî Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerim, Mısır.

el-Vâhidî, Ali b. Ahmed, (1411/1991). Esbâbü-Nüzûli'l-Kur'an, Tah. Kemal B. Zağlol, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

ez-Zemahşeri, Carullah (Trz.), el-Keşşâf an Hakikâti't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî.